

L'exili de Puig i Ferrer a ulls de la revista *Pont Blau*

Dari Escandell
Universitat d'Alacant

Introducció

La revista *Pont Blau*, publicada entre el setembre del 1952 i el desembre del 1963 per intel·lectuals de cultura catalana confinats a Mèxic, es féu ressò durant bona part dels seus onze anys de tirada d'un dels episodis literaris i socials més controvertits de l'exili republicà: la irrupció, des de França, de l'obra magna de l'escriptor Joan Puig i Ferrer (1882-1956), *El pelegrí apassionat*, un vast cicle novel·lesc de dotze gruixuts volums que atirà fortes polèmiques entre partidaris i detractors a mesura que va anar apareixent.¹

No debades, d'entre tots els escriptors en llengua catalana emigrats forçosament, l'exili de Puig i Ferrer fou sens dubte el que més rebombori va suscitar. Amb l'esclat de la Guerra Civil l'any 1936 l'autor, que durant l'època de la República havia ostentat diversos càrrecs polítics (diputat a les Corts espanyoles i al Parlament català i conseller de la Generalitat) va ser enviat a París com a delegat intermediari en la compra-venda d'armament en representació del govern català. Acabada la guerra espanyola, però, l'acusaren d'apropiar-se il·lícitament de part del capital provinent d'aquestes operacions i, en conseqüència, de viure —a diferència de la resta d'exiliats— com un sibarita a la capital francesa.

Per tal de restablir la seua malmesa imatge pública, l'autor opta per bastir la seua defensa amb l'escriptura d'*El pelegrí apassionat*. L'aparició del primer volum l'any 1952 coincideix amb la represa de les Edicions Proa des de Perpinyà.² Al seu torn, la revista *Pont Blau* comença a fer-se ressò des de Mèxic del debat suscitat amb la irrupció progressiva d'aquests polèmics volums.³ Articulistes i col·laboradors —habituals i

¹ Vull agrair especialment la col·laboració inestimable del Dr. Josep Camps i Arbós, que en facilitar-me desinteressadament l'accés a la selecció de textos de *Pont Blau* ha fet possible l'elaboració del present article.

² La publicació a Proa del cicle novel·lesc de Puig tampoc no quedà exempta de polèmica. L'amistat que l'unia a l'editor Josep Queralt provocà certs recels entre alguns dels articulistes de *Pont Blau*.

³ La cronologia de l'aparició d'*El pelegrí apassionat*, que detallem tot seguit, coincideix plenament amb el període de publicació de *Pont Blau* (1952-1963). La saga consta de 12 volums, tots publicats també entre 1952 i 1963 a Perpinyà, tret del darrer, que es va publicar a Barcelona l'any 1977. La primera part,

esporàdics— es posicionen a favor i en contra de Puig i donen peu a un debat que com veurem acabà esdevenint pernicios.

A tall d'introducció, recuperem aquest fragment extret de l'article "La Galidònia de Janet Masdeu" d'Artur Bladé i Desumvila (*Pont Blau* núm. 86, desembre 1959), que descriu succintament els motius —i les desviacions— del darrer i més gran projecte literari de Puig i Ferrerter, qui amb la seua obra

aspirava a donar una summa de totes les seves experiències vitals i, alhora, una detallada i minuciosa crònica dels esdeveniments viscuts al llarg dels cinquanta anys, més o menys. Era —és realment— una temptativa ambiciosa, insòlita —monstruosa gairebé— si hom pensa que cal plaçar-la en el marc, més aviat petit, d'una literatura —la nostra— on l'esforç esmentat no té precedent. Si aquest intent ha de considerar-se, ja des d'ara, reeixit, fa mal dir. Molts dels fets reals que formen la substància, o el teixit, de l'opus puigferreterià són tan recents, tan propers, que no hi ha manera de llegir-los fredament, és a dir, deslligant-los de la nostra pròpia experiència o, si es vol, dels nostres prejudicis. Manca també la perspectiva... (BLADÉ: 1959, 350).

Mig segle més tard, però, aquest i la resta d'articles publicats a *Pont Blau* amb motiu de l'aparició d'*El pelegrí apassionat* esdevenen testimonis directes d'una controvèrsia literària cenyida a la cronologia següent.

Cronologia dels fets

D'entrada, l'ocupació feixista de Barcelona l'any 1937 provocà que l'estada de Puig i Ferrerter a París com a delegat polític acabara convertint-se en un exili forçós. Més endavant, amb l'esclat de la Segona Guerra Mundial es veié obligat a refugiar-se en companyia d'altres exalts càrrecs polítics i intel·lectuals catalans a Saint-Martin-le-Beau, a la Turena.⁴ És en aquest indret, submergit en la soledat freda i tediosa del camp, des d'on reprén l'escriptura en paral·lel dels seus dos últims grans projectes literaris: l'esmentada producció pseudonovel·lesca *El pelegrí apassionat* i el seu diari íntim, *Ressonàncies* (1942-1952).

La literatura del jo, directament des del diari o de manera camuflada a través d'una novel·la en clau clarament autobiogràfica com *El pelegrí apassionat*, es converteix en un espai idoni on traslladar unes inquietuds que, a mesura que transcorregué el temps, ultrapassaren amb escreix el territori merament literari. Totes

titulada "L'aventura", inclou els títols *Janet vol ser un heroi* (1952), *Homes i camins* (1952), *Janet imita el seu autor* (1954) i *Vells i nous camins de França* (1956). La segona, "Els drames", està composta per cinc títols més: *Els emotius* (1956), *Demà... Perpinyà* (1957), *Les profanacions* (1958), *Els amants enemics* (1959) i *La traïció de Llavaneres* (1961). La darrera part, "Els desgreuets", inclou la trilogia formada per *El penitent* (1962), *Pel camí dels desgreuets* (1963) i *L'ascensió* (1977).

⁴ Per a una correlació detallada de noms i fets, veg. Puig i Ferrerter (1981, 207-208).

dues obres es convertiren de forma progressiva en una mena de textos programàtics mitjançant els quals l'autor fonamentaria la seua defensa.⁵ Una defensa justificada — comprensible, si més no— davant l'allau d'acusacions rebudes arran del conegut *affaire* del repartiment dels diners entre exconsellers i d'altres càrrecs de la Generalitat exiliats a París, que l'esquitxaria de ple i motivaria la creació d'una llegenda negra al voltant de la seua figura, fins a l'extrem d'acabar relegant-lo a un ostracisme literari que l'ha acompanyat per sempre més.⁶

L'aparició d'*El gran sapastre* (1941), opuscle satíric que l'antic amic Ferran Canyameres féu circular amb cert ressò pels cercles intel·lectuals catalans exiliats a París, motivà que Puig i Ferrerter acabara convertint la seua obra magna en un al·legat per a la seua defensa personal. En paraules de Domènec Guansé, *El pelegrí apassionat* fou “una obra de proporcions miquelangèliques, que constituirà la seva redempció” (1959, 187).

***Pont Blau*, una pinzella succinta**

Moltes foren les revistes en llengua catalana sorgides durant l'exili i des de l'exili, tant a Europa —França, bàsicament— com a, sobretot, l'Amèrica llatina. Com bé reconeix l'editorial de *Pont Blau* en el text programàtic de llançament del seu primer número, la immensa majoria de revistes escrites des de l'exili es caracteritzaren per una vida curta, pocs mitjans humans i uns recursos logístics i econòmics que sovint fregaven l'irrisori.⁷

Albert Manent (1976) fou el primer a fer un retrat concís de la revista *Pont Blau*, publicació que catalogà d'*especialment literària*; “la revista encabia contes, poemes i assaigs literaris (fragments importants de dietaris, com el de Bladé i Desumvila), al

⁵ De fet, la publicació fragmentària en dos volums del diari *Ressonàncies* (el 1975 es publicà a Edicions 62 una primera part sota el títol de *Diari d'un escriptor, 1942-1952*), va motivar que anys més tard l'editor Guillem-Jordi Graells optara per publicar-ne la segona part amb el títol de *Memòries polítiques* (Proa, 1981). Heus ací la raó: “Amb el títol de *Memòries Polítiques* publiquem en aquest volum la part fins ara inèdita del dietari de postguerra de Joan Puig i Ferrerter *Ressonàncies*. El motiu pel qual el 1975 no fou publicat íntegrament *Ressonàncies* serà fàcilment comprès. [...] Vàrem considerar que el moment polític català no era el més oportú per donar a conèixer algunes de les revelacions i opinions puig-i-ferreterianes sobre determinats punts del nostre passat més immediat, molt especialment pel que fa referència a fets i homes de la política de la Generalitat republicana i de l'exili” (GRAELLS: 1981, 7).

⁶ Per a una informació detallada de l'*affaire* del repartiment dels diners de la Generalitat entre polítics catalans exiliats a París, veg. Dari Escandell (2009).

⁷ Per a una informació aprofundida sobre la premsa d'exili a Mèxic i la resta d'Amèrica, veg. Albert Manent (1976, 2000 i 2004); Josep M. BALCELLS (1988); Maria Campillo (1995); Teresa Férriz Roure (2000); Robert Surroca (2004).

costat d'algun estudi lingüístic. [...] Rafael Tasis hi féu amples panorames literaris i sobretot els articles de conjunt d'escriptors consagrats, que titulava *Situacions*".

Aquest magazín de tirada mensual promogut per Vicenç Riera Llorca (director) i Ramon Fabregat (administrador) va gaudir al llarg dels seus 126 números publicats d'un repertori de col·laboradors força elevat, entre habituals i eventuais. Des del mateix Riera Llorca, a Joan Fuster, Artur Bladé i Desumvila, Odó Hurtado, Miquel Ferrer, Ramon Xuriguera, Pere Calders, Manuel Galés, Domènec Guansé, Pere Mas i Perera o Rafael Tasis amb el pseudònim de "Blanquerna", entre altres. Manent ressalta també que la revista "vivía de les subscripcions d'un bon nombre d'anuncis i, sobretot, de les ajudes del mecenes Dalmau Costa, que la socorregué en tres o quatre ensopegades".

El text programàtic de la revista diu per endavant que "PONT BLAU pretén ser un enllaç entre els catalans, valencians i balears nacionals que són a la terra i els emigrats. [...] La seva contribució serà literària", tot advertint amb persistència que aquestes "pàgines són destinades a la literatura i a la informació. Defugirem tractar-hi qüestions polítiques que puguin aprofundir les divisions entre la gent liberal dels nostres Països". Però malgrat aquests bons propòsits, la gran trava de *Pont Blau* fou, com la gran majoria de revistes d'aquell període, el filtre censor a què era sotmesa en arribar al nostre territori. Tot i estar conformada per continguts bàsicament literaris, sovint només un 10% del total de la gasetta era acceptat per la censura. De més a més, les dificultats de subscripcions normals minvaren en gran mesura la seua difusió.⁸

La controvèrsia entorn de Puig i Ferrer

Malgrat tots aquests entrebancs, les planes de *Pont Blau*, fidels sempre als seus principis, intentaren recollir i difondre la crònica del debat suscitat arran del degoteig continu de volums d'*El pelegrí apassionat* —amb una mitjana d'un per any— des d'uns interessos i uns paràmetres merament literaris. Els primers articles apareguts a la revista sobre el tema, publicats l'any 1954 amb Puig encara viu, graviten al voltant dels tres primers volums de l'obra: *Janet vol ser un heroi* (1952), *Homes i camins* (1952) i *Janet imita el seu autor* (1954).

Amb "Novel·la i autobiografia" i "Les noves aventures de Janet Masdeu", Rafael Tasis i Joan Fuster signen, per aquest ordre, les primeres "Dues opinions sobre *El pelegrí apassionat*", títol amb què *Pont Blau* enceta la primera secció que dedica al

⁸ Per a una informació detallada i completa sobre *Pont Blau*, veg. Marta Noguera Ferrer (2008) i Jordi Albertí i Oriol (2002).

voltant d'aquest tema. Tasis troba rellevant la magnitud de l'obra: "una summa novel·lesca sense precedents, per les extensions almenys, en la literatura catalana. [...] els volums, tots plegats, faran entre tots unes sis mil pàgines en format grandet" (1954, 15). De fet, destaca —no sense certa ironia— que "per la tossa, si més no, ja tenim l'equivalent d'*À la recherche du temps perdu*" (1954, 15) de Proust.⁹ A mesura que hi avança l'article va pujant de to. Tasis considera que el volum *Homes i camins*

dóna una trista imatge del medi intel·lectual català —i això fa pensar que es tracta d'un començament de *règlement de comptes* del seu autor, home, com tothom sap, de rancúnies tenaces i reaccions violentíssimes, i que potser no ha volgut esperar a veure's publicats els darrers volums per a iniciar la tasca rebentista (TASIS: 1954, 16).

Ara bé, resulta ben curiós que Tasis cloga la seua col·laboració remarcant això altre: "I que consti, per acabar aquest comentari, que les dites, fetes i facècies de Joan Puig i Ferrer en els darrers divuit anys no han influït per res en la meua crítica" (1954, 16). En una línia més conciliadora que Tasis, Joan Fuster escriu:

Tinc entès que *El pelegrí apassionat* ha suscitat un cert escàndol als medis literaris barcelonins. L'autor sabia que el provocaria. La seua tècnica el pressuposa, fins a cert punt: l'ambigüitat entre el real i l'inventat, que ell es proposa, moltes vegades es limita a la mera atenuació d'una realitat plena i crua. "Jo busco potser una mica de roba bruta" diu. La "roba bruta" fa que [...] molts lectors aniran als llibres de Puig i Ferrer a buscar la roba bruta, i d'altres només hi sabran buscar la roba bruta (FUSTER: 1954, 18).

Fuster, però, com a tot bon crític, contrasta tots i cadascun dels pros i de les contres de l'obra de Puig. La conclusió que n'extrau de tot plegat esdevé lapidària:

el ser una novel·la de clau, cosa que es respira a cada pàgina, igual que la presència de l'element autobiogràfic [...] té un avantatge [...] assegura la seua significació de testimoni d'una societat i d'un temps. [...] La figura de Janet, si se la compara amb la d'un personatge de qualsevol novel·lista d'avui, ens semblarà d'una inconsistència deplorable (FUSTER: 1954, 17-19).

Amb tot, la tendència dels articulistes de la revista fou majoritàriament procliu al producte de Puig. Fins i tot, en ocasions topem amb cometaris del tot favorables, com aquests d'Antoni Gilabert o de Narcís Serra, més aviat en el llindar de l'elogi que no pas en el de la crítica objectiva: "És meravellós que una obra d'aquesta importància i envergadura hagi estat escrita en la nostra llengua i —mèrit altíssim— precisament a l'exili. (En aquest aspecte l'editor mereix tota classe de lloances)" (GILABERT: 1955,

⁹ En aquest sentit, la definició de Jordi Rocalta anys més tard també a *Pont Blau* parafrasejant Tasis ajuda a entendre la dimensió del projecte de Puig, "de dotze grossos volums: una cosa enorme, només comparable, per extensió, al gran *opus* de Proust [...], cadascuna d'elles amb la seva acció, el seu drama, el seu interès novel·lístic; però formant en conjunt una unitat superior" (1959, 345).

96); “La seva obra pòstuma és [...] tota una antologia. Tota una meravella” (SERRA: 1959, 282).¹⁰

La mort de l'escriptor el febrer de 1956 a París no atura el degoteig de l'aparició de volums i, alhora, l'allau d'opinions prossegueix a *Pont Blau*. Des de Perpinyà, per exemple, Pere Pons torna a reprendre tres anys més tard el debat literari encetat per Tasis i Fuster amb un suggeridor títol: «Interès i hostilitat per l'obra de Puig i Ferrer». S'inicia, en aquest sentit, un cert reconeixent a títol pòstum: “*El pelegrí apassionat* desvetlla un viu interès no sols entre els lectors catalans, sinó entre els francesos – particularment entre els provençals –, que consideren aquesta mateixa novel·la com un dels monuments literaris de l'Europa d'avui més dignes d'atenció” (1957, 224). Al seu torn, el mateix Pons fou el primer a constatar un fet que augmentaria progressivament de magnitud fins al punt d'esdevenir per sempre més el gran problema –amb majúscules– de Puig:

A Barcelona sembla que es fa una conspiració en silenci sobre l'obra de Puig i Ferrer. Durant algun temps vàrem creure que el silenci es devia a les circumstàncies; però des que veiem que certa premsa de Barcelona pot comentar –i comenta– l'obra d'altres autors exiliats, el silenci sobre Puig i Ferrer és suspecte (PONS: 1957, 225).

D'ençà la irrupció del número 80 de *Pont Blau* (juny 1959) el tema que ens ateny es regularitza. Riera Llorca decideix inserir una nova secció en la revista: “Un judici de la nostra època”, amb la intenció de promoure-hi sanament el debat.¹¹ Per tal raó recupera un retrat literari sobre Puig i Ferrer escrit anys enrere pel crític Domènec Guansé¹² i presenta com a capçalera l'article següent: “Discutible, però important”. La intenció, en resposta a l'advertència proferida per Pere Pons, és ben eloqüent:

¹⁰ Per a l'obtenció d'una panoràmica temàtica general de la trama d'*El pelegrí apassionat*, veg. l'epíleg publicat a tall de cloenda per Guillem-Jordi Graells en el darrer volum: *L'ascensió* (1977). L'epíleg conté una àgil sinopsi cronològica i argumental de la saga.

¹¹ Marta Noguer Ferrer, autora de la tesi doctoral *Estudi de Pont Blau (1952-1963). Una revista cultural i literària entre l'exili a Mèxic i els Països Catalans* (2008), ens ofereix a través del capítol “El pelegrí apassionat a *Pont Blau*: un debat més enllà de la literatura” una visió complementària i ampliada de tota aquesta controvèrsia. Noguer es capbussa en els epistolaris de molts dels col·laboradors literaris de *Pont Blau* –ho fa, en bona mesura, a través de la correspondència de Ramon Xuriguera, compilada i sotmesa a estudi per Josep Camp i Arbós (2005)– i en recupera els fragments més representatius. És només a través de l'epístola com coneixem l'opinió –ara sí, transparent i sincera i, en conseqüència, molt més contundent i esfereïdora– que la lectura de l'obra de Puig reporta a molts d'aquests crítics (Rafael Tasis, Agustí Bartra, Joan Fuster o el propi Xuriguera, entre d'altres).

¹² *Pont Blau* recupera per al núm. 80 (juny 1959), amb el vistiplau de l'autor, el “Retrat de Joan Puig i Ferrer” publicat per Domènec Guansé l'any 1947 a *Retrats literaris* (Barcelona, Aymà; reeditat el 1966 amb el títol d'*Abans d'ara*).

Per la nostra part procurarem que *El pelegrí apassionat* no resulti víctima del silenci i ens proposem publicar a PONT BLAU comentaris sobre l'obra, favorables o adversos, perquè la discussió de l'obra pot convertir-se en el judici de la nostra època. [...] L'obra de Puig i Ferrer pot ser discutible, però és important; no té res de menyspreable (RIERA LLORCA: 1959, 188-199).

Quedava obert, doncs, el torn de rèplica als col·laboradors. No debades, el text que segueix al de Riera Llorca, a càrrec de Miquel Ferrer, és demolidor; tota una crítica incendiària que fa albirar una certa càrrega de ressentiment:

Fora de l'interès polític que té per a nosaltres, ni l'estil literari ni el lèxic més o menys realista, amb pretensions de popular, no ens haurien invitat mai a empassar-nos tants milers de pàgines. Les memòries novel·lades no ens interessen. Preferim que les memòries siguin fidels a la veritat i no fantasioses (FERRER: 1959, 190).

Ferrer adverteix fins i tot que *El pelegrí apassionat* serà "el dia de demà, un document indispensable per a l'exigència de responsabilitats als diputats i consellers de la Generalitat que van abandonar Catalunya en els moments més tràgics" (1959, 191), i pregona als quatre vents que Puig,

amb el subsidi de diputat i els ingressos que li deixaven les comissions que li eren encarregades, [...] va poder viure un exili sense passar per cap camp de concentració ni patir les privacions de la majoria d'exiliats. I encara li devien quedar molts milers de francs perquè un dia pogués veure editada la seva novel·la màxima, pel nombre de pàgines que sumarà una vegada arribem a completar els dotze volums. [...] Tot el que ha deixat escrit durant el seu *exili* voluntari a França, ho podia haver dit públicament a Catalunya mateix (FERRER: 1959, 191-192).

Al cap de tres mesos Jacint Borràs reprenqué el debat amb la intenció de reconduir-lo de nou a paràmetres purament estètics i literaris. Així, en relació amb la tipologia hi mitiga: "Són unes memòries novel·lades? És una autojustificació? És una buidada del sac dels ressentiments? És el retrat d'una època? És...? i no acabariem!" (BORRÀ: 1959, 281). Tanmateix, ja en la recta final de l'escrit no pogué reprimir caure en la inèrcia de la resta de textos apareguts sobre el tema i acabà reobrint novament la polèmica. Una polèmica que comença a girar, cada vegada més, entorn dels atacs de Puig a tots aquells que l'havien envoltat:

Li sobraven qualitats, tant d'imaginació com literàries, per a fer quelcom de bell sense fer enfadar ningú. En canvi, en l'obra que ens ofereix, a cada volum augmenten el nombre d'enfadats. Creure que Puig i Ferrer no havia previst l'escàndol que l'obra provocaria, és fer molt poc favor a la seva perspicàcia. [...] El que no té discussió és que *El pelegrí apassionat* és un testimoni irrecusable de les grans facultats d'imaginació i literàries de l'autor. Les Edicions Proa presenten l'obra dient-ne que és «el cicle novel·lístic més important de la literatura catalana». Crec que no exageren (BORRÀ: 1959, 281).

Atiada ja sense aturador la polèmica, la revista *Pont Blau* insereix una nova secció a les acaballes d'aquell mateix any (d'ençà el núm. 86, desembre 1959), la qual titula directament: “Apassionament per *El pelegrí apassionat*.” Jordi Rocalta, un dels crítics que participà en aquell número, reivindicava que

Puig i Ferrerter, exiliat, cometé un gran error, va provocar un escàndol públic. I a partir d'aquell dia, d'aquell fet, molts el van prendre de cap de turc. [...] I ara sols l'escriptor pot respondre per l'home. [...] si avui podem ja entreveure (millor dit: veure), el que ha estat Puig durant els llargs anys d'exili, és gràcies a la seva obra en curs de publicació. [...] Davant l'aparent i temporal, Puig i Ferrerter havia perdut el plet, però davant l'essència i el que dura, crec que l'haurà guanyat.(ROCALTA: 1959, 345).

D'altres, però, com Marian Roca o Artur Bladé i Desumvila, n'opinen tot just el contrari. El títol de l'article d'aquest primer, “Més que lamentable” no deixa lloc a pal·liatius:

En les seves primeres temptatives literàries ja es manifestava com un home adolorit i torturat [...], però la seva tortura no el deixà i perdurà fins a la seva mort. No és d'estranyar, doncs, que la seva obra pòstuma reflecteixi el verí que portà dintre i vingui enfangar àdhuc els seus més amics. El que és lamentable és que el que ell diu serà aprofitat pels enemics de Catalunya per a desacreditar els nostres homes més representatius. [...] I això, més que lamentable, és de censurar (ROCA: 1959, 347-348).

Per la seua banda, Artur Bladé i Desumvila, tot i mostrar-se més assossegat a l'hora d'emetre un judici de valors sobre l'obra de Puig, també se'n cura en salut tan bon punt inicia la part més delicada de la seua argumentació, i medita sobre

la cautela dels crítics (pensant concretament en Rafael Tasis i en Joan Fuster) que s'han ocupat, no sense una certa frisança, de l'obra en qüestió. La prudència escau a tothom i més que més als crítics. Però els qui s'arrisquen a criticar l'afecció —els franc tiradors, diríem— tenen —tenim— més marge (BLADÉ: 1959, 350).

Llavors, i per reblar el clau, hi afegeix:

Cal entendre que tot és dolent en la narració que acabem de llegir? [...] Intencionalment, sí, tot dolent, destructiu, car no es tracta d'una sàtira de moralista sinó d'un joc de “massacre”. [...] Una obra d'aquest tipus —difusa, profusa i confusa— ha de suscitar, per força, reaccions diverses i oposades, àdhuc en un mateix lector, ara indignat, ara somrient. [...] Va parlar massa i això, gairebé sempre, és contraproduent. Ara ja descansa. I nosaltres també. Desem la novel·la, deixem la ploma... Uf! (BLADÉ: 1959, 354-355).

Tres anys abans que el projecte *Pont Blau* s'extingira definitivament, la polèmica entorn Puig i Ferrerter i la seua obra pòstuma se'n va del tot de les mans. Perquè no es fera més sang, Vicenç Riera Llorca, director de la revista, hi publica “Revisió”, escrit amb què sense voler-ho talla pràcticament de soca-rel el debat. De fet, d'ençà la

contundència d'aquesta editorial, el degoteig d'articles sobre el tema queda reduït a aportacions aïllades, residuals en el conjunt de la revista.

L'exposició de diversos comentaris sobre l'obra de Puig i Ferrerter *El pelegrí apassionat*, que des de fa alguns mesos fem a PONT BLAU, irrita alguns lectors i satisfà uns altres. En alguns casos la irritació dels primers s'ha manifestat en notes que ens han tramès —evidentment amb el desig que fossin publicades— i en les quals es maltractava alguns dels crítics o comentaristes perquè el que aquest deia no era del gust de l'autor de la nota.

Com que el nostre propòsit és que sigui comentada l'obra de Puig i Ferrerter i no pas que aquesta serveixi de pretext perquè els seus lectors —literaris o escriptors ocasionals— s'esbatuessin els uns amb els altres, ens hem abstingut de publicar aqueixes notes i en general hem donat les explicacions pertinents als seus autors. Quan les notes es referien a l'obra o la figura de Puig i Ferrerter, sense discutir l'opinió o la persona dels qui han criticat una o altra a PONT BLAU, les hem publicades, tant si eren favorables com adverses a Puig i Ferrerter, i no ens ha dissuadit de la publicació l'entusiasme, la vehemència amb què fossin manifestats l'elogi o el blasme. Un parell de vegades, conseqüents en el nostre propòsit, hem suprimit mots amb els quals s'atacava algú dels que ja havien opinat en les nostres pàgines. Les nostres supressions han estat aprovades —no asseguraríem que de molt bona gana— pels autors dels textos.

La imparcialitat de PONT BLAU en la qüestió és evident. Publiquem crítiques favorables i adverses a *El pelegrí apassionat* indistintament, com haurà observat el lector. Si un comentari no plau a algú capaç d'escriure una crítica i aquest ens exposa un paper oposat al de l'autor d'aquell comentari, no tenim inconvenient a publicar el seu text a condició que es limiti a opinar sobre l'obra de Puig i Ferrerter i no ho faci sobre la persona i la conducta del comentarista que l'ha irritat (RIERA LLORCA: 1960, 126).

Riera Llorca acaba la seua intervenció reconeixent —lamentant, més aïnes— que

dels comentaris publicats fins ara són pocs els que tracten *El pelegrí apassionat* des d'un punt de vista literari. [...] La revisió hauria degenerat en una baralla de marmanyeres. Hem rebut textos que ja no tenien res a veure amb l'obra de Puig i Ferrerter, sinó que eren acusacions detallades, fonamentades o no —no ens escau de decidir-ho—, contra persones que passen per honorables (RIERA LLORCA: 1960, 126).

En suma, hem localitzat i sotmés a estudi un total de 26 articles, als quals cal afegir també la inserció puntual de textos apareguts en altres revistes com *Cahiers du Sud* (Marsella, 1954) o *España Libre* (Tolosa de Llenguadoc, 1957), que *Pont Blau* recupera i publica en la llengua i el format originals.¹³

I com a cloenda, un fragment per a la reflexió. Aquest de Jaume M. Pujol, que fica el dit a la nafra de la manca de normalitat d'un país i d'una cultura —la nostra— on qualsevol opinió, vessada des de qualsevol front —com fa Puig des del vessant literari—, s'accentua de manera molt més flagrant:

Comprenc la indignació que els perjudicats puguin sentir per la publicació d'*El pelegrí apassionat*, però la que manifesten algunes persones que estan en situació de considerar l'obra objectivament no crec que sigui sinó mostra de manca de maduresa cívica i política. A qualsevol país sòlidament

¹³ Es tracta de textos amb crítiques proclius a Puig que en ocasions freguen la lloança. Els textos els envien R. Lafont (1954, 53-55) i Jaume M. Pujol (1957, 185-187), respectivament.

organitzat, una crítica seriosa al seu règim o als seus polítics cridarà l'atenció, desvetllarà interès, però serà sempre una qüestió familiar que no induirà ningú de titllar de traïdor l'autor (PUJOL: 1959, 356).

Darrers apunts

Si fem un bagatge dels articles apareguts a *Pont Blau* relatius a la publicació d'*El pelegrí apassionat*, el balanç és més favorable que contrari. Malgrat el ressentiment cap a la seua figura —latent de primera mà en molts dels articulistes—, l'objectivitat a l'hora de valorar positivament l'obra pel que fa al vessant estrictament literari s'acaba imposant. Amb tot, val a dir que en general es troba a faltar un to més neutre.

Amb col·laboradors i crítics de primeríssima línia —els quals no varien les opinions sobre Puig i la seua obra estiga l'autor viu o mort—, la revista *Pont Blau* fa, en efecte, de pont. Un pont a tres bandes: Amèrica, territoris de parla catalana, resta d'Europa. De fet, les col·laboracions procedeixen, en un equilibri bastant compensat, d'arreu d'aquests indrets.

Siga com vulga, d'aquest tema resta encara molta cosa a dir. Són molts els crítics que com Jaume M. Pujol des de París lamenten “ignorar si l'obra ha perdut interès, si els papers arriben...” (1961, 363). Marca per tant un estudi aprofundit, molt més ampli, que considere també altres elements clau en tot aquest trencaclosques d'opinions, com ara l'estudi d'altres revistes similars i el buidat exhaustiu d'epistolaris, de memòries, de diaris íntims de col·laboradors relatius a aquell període, etc.

Malgrat la forta controvèrsia, Rafael Tasis, un dels crítics més durs i inflexibles amb Puig i Ferrer, clou el tenaç article “Els complexos del profanador” – i amb això posem el colofó final al present escrit– tot confessant que “no tinc cap inconvenient a reconèixer que es tracta d'una obra discutible, però al cap i a la fi, important” (1960, 362).

Bibliografia

- ALBERTÍ I ORIOL, Jordi (2002): “*Pont Blau*: el cinquantenari d'una revista tenaç”, *Revista de Catalunya* 178, Barcelona, p. 3-7.
- BALCELLS, Josep Maria (1988): *Revistes dels catalans a les Amèriques*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.

- ESCANDELL, Dari (2009): “Joan Puig i Ferrer: *Ressonàncies d’un exili*”, en Alfons GREGORI, *Discurso sobre fronteras - fronteras del discurso: estudios del ámbito ibérico e iberoamericano*, Lask, Oficyna Wydawnicza Leksem, p. 159-171.
- FÉRRIZ ROURE, Teresa (2000): “La cultura catalana del destierro mexicano en cuatro tiempos”, *Journal of catalan studies. Revista Internacional de Catalanística*, Barcelona. <http://www.uoc.edu/jocs/3/articles/ferriz3/index.html>
- CAMPILLO, Maria (1995): “Breve informe sobre el exilio literario catalán”, en Manuel AZNAR SOLER, *Las literaturas exiliadas en 1939*, Barcelona, GEXEL Associació d’Idees, p. 37-42.
- CAMPS I ARBÓS, Josep (2005): *Ramon Xuriguera (1901-1966): ideologia, activitat cultural i literatura*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona.
- GRAELLS, Guillem-Jordi (1977): “Epíleg”, en Joan PUIG I FERRETER. *L’ascensió*, Barcelona, Proa (*El pelegrí apassionat*, vol. 12), p. 397-430.
- (1981): “Pròleg”, en Joan PUIG I FERRETER, *Memòries polítiques*, Barcelona, Proa, p. 7-17.
- GUANSÉ, Domènec (1947): *Retrats literaris*, Barcelona, Aymà (reeditat el 1966 amb el títol d’*Abans d’ara*).
- MANENT, Albert (1976): *La literatura catalana a l’exili*, Barcelona, Curial.
- (2000): “Premsa catalana de l’exili”, *Revista de Catalunya* 151, Barcelona, p. 128-135.
- (2004): “L’exili mexicà i la cultura catalana”, *Avui*, 22/11/2004, p. 18.
- NOGUER FERRER, Marta (2008): *Estudi de Pont Blau (1952-1963). Una revista cultural i literària entre l’exili a Mèxic i els Països Catalans*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 369-391.
- PUIG I FERRETER, Joan (1952-1977): *El pelegrí apassionat*, Barcelona, Proa, 12 vol.
- (1975): *Diari d’un escriptor. Ressonàncies, 1942-1952*, Barcelona, Edicions 62.
- (1981): *Memòries polítiques*, Barcelona, Proa.
- SURROCA, Robert (2004): *Premsa catalana de l’exili i de l’emigració*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.

Bibliografia articles *Pont Blau*

- BLADÉ DESUMVILA, Artur (1959): “La galidònia de Janet Masdeu”, *Pont Blau* 86, p. 350-355.

- BORRÀS, Jacint (1959): “De Joan Puig i Ferrerter. L’home i l’artista”, *Pont Blau* 82-83, p. 280-282.
- CHARRAS, Henri-L. (1959): “A la recerca de l’home”, *Pont Blau* 86, p. 348-350.
- (1961): “Sobre l’humanisme de Joan Puig i Ferrerter”, *Pont Blau* 108, p. 359-362.
- FABREGAT, Ramon (1960): “Janet Masdeu, existencialista”, *Pont Blau* 90, p. 129-130.
- FERRER, Miquel (1959): “Joan Puig i Ferrerter i la política catalana”, *Pont Blau* 80, p. 189-193.
- FUSTER, Joan (1954): “Les noves aventures de Janet Masdeu”, *Pont Blau* 15, p. 17-20.
- GILABERT, Antoni (1955): “Comentaris a *El pelegrí apassionat*”, *Pont Blau* 29, p. 93-96.
- GOMILA, Gumersind (1960a): “De mossèn Cinto a Puig i Ferrerter”, *Pont Blau* 90, p. 127-129.
- (1960b): “L’estil d’*El pelegrí apassionat*”, *Pont Blau* 90, p. 163-165.
- GUANSÉ, Domènec (1959): “Retrat de Joan Puig i Ferrerter”, *Pont Blau* 80, p. 186-187.
- LAFONT, Robert (1954): “Un comentari francès a *El pelegrí apassionat*”, *Pont Blau* 16, p. 53-55.
- PONS, Pere (1957): “Interès i hostilitat per l’obra de Puig i Ferrerter”, *Pont Blau* 57, p. 224-225.
- PUJOL, Jaume M. (1957): “Elogio a Puig i Ferrerter”, *Pont Blau* 56, p. 185-187.
- (1959): “Una clau d’*El pelegrí apassionat*”, *Pont Blau* 86, p. 355-356.
- (1961): “Le estyle est l’homme”, *Pont Blau* 108, p.362-363.
- RIERA LLORCA, Vicenç (1959): “Discutible, però important”, *Pont Blau* 80, p. 187-189.
- (1960): “Revisió”, *Pont Blau* 90, p. 126-127.
- ROCA, Marian (1959): “Més que lamentable”, *Pont Blau* 86, p. 347-348.
- ROCALTA, Jordi (1959): “La resposta de Joan Puig i Ferrerter”, *Pont Blau* 86, p. 345-347.
- SERRA, Narcís (1959): “Massa enllà”, *Pont Blau* 82-83, p. 282.
- TASIS, Rafael (1954): “Novel·la i autobiografia”, *Pont Blau* 15, p. 14-16.
- (1960): “Els complexos del profanador (Entorn de l’obra pòstuma de Puig i Ferrerter)”, *Pont Blau* 87, p. 262-365.